

NORMAN DAVIES, Europe, A History, Oxford University Press 1996., 1365 str.

Sažimanje prebogatije povijesti Europe u jednosveščanu sintezu izazovan je zadatak bremenit teškoćama. Taj izazov prihvatio je povjesničar N. Davies, a rezultat je bio knjiga *Europe, A History*, koja je u Engleskoj višekratno proglašena knjigom godine, doživjevši sjajne pohvale stručnih krugova. *London Review of Books*, o Daviesovoj je knjizi napisao: »Poslije Daviesa neće biti moguće pisati povijest Europe na stari način«. *Financial Times* knjigu je proglasio »briljantnim postignućem, koje je pisano inteligentno, lucidno i zapanjujućom širinom znanja«. N. Davies, umirovljeni profesor Sveučilišta u Londonu, autor je nekoliko knjiga europske povijesti, među ostalim, »*Gods Playground*« i »*Hcart of Europe*«, no čini se da je tek knjigom *Europe, A History* stekao prestiž svjetskog povjesničara.

Daviesova knjiga iziskuje mnogo više objašnjenja, ali ovdje ćemo se ograničiti tek na nekoliko njenih fragmenata. *Europe, A History* nipošto nije sinteza političke povijesti, to je knjiga koja u širokom luku od prapovijesti do raspada Sovjetskog Saveza postavlja i daje sažet odgovore na bitna kulturološka, gospodarska i intelektualna povijesna pitanja. Istodobno Davies u svojim analizama ni jednom od tih fenomena, ni politici, ni kulturi, ni gospodarstvu ne pridaje mistifikatorsku ulogu pokretača zbivanja. Jasnoća i informiranost odlike su Daviesa kao povijesnog pisca. U uvodu i 12 narativnih poglavlja Davies pokazuje umijeće sažimanja bitnog, što je uočljivo već u naslovima poglavlja, koja autor imenuje (latinskim i grčkim) nazivima simboličnima za razumijevanje određenog povijesnog vremena: *Peninsula, Hellas, Roma, Origo, Medium, Pestis, Renatio, Lumen, Revolutio, Dynamo, Tenebrae* i *Divisa et Indivisa*. Budući da knjiga nije namijenjena samo stručnoj čitalačkoj publici, autor je znanstveni aparat zadržao u minimalnom opsegu. Uz osnovni tekst knjiga sadrži odvojene bilješke za poglavlja, bilješke za tekstove u tzv. »kapsulama« i tri dodatka. Prvi dodatak sadrži listu kapsula, drugi donosi legende objavljenih fotografija, a treći dodatak sadrži bogati grafički materijal (123 str.) načinjen od geopolitičkih karata i selektivnih statističkih tablica. Naposljetku se donosi indeks pojmova.

U Daviesovoj knjizi prožimaju se znanstvena analitičnost, refleksivnost i umijeće pripovijedanja. Međutim, ta ozbiljna, no nipošto dosadna sinteza u istraživačkom smislu i ne sadrži mnogo novog. Njezinu originalnost nalazimo u izboru i prezentaciji sadržaja. Davies donosi elementarnu povijesnu kronologiju Europe, istodobno podižući na razinu transparentnosti i suptilnije pojmove njenog povijesnog bića. Ovaj sofisticirani metodički pristup izražen je samostalnim tekstovima koji se grafičkim okvirom izdvajaju iz općeg sadržaja. U 300 takvih zasebnih cjelina, koje služe i kao predah čitatelju tako opsežnog djela, Davies je zaokupljen analizom specifičnih povijesnih fenomena koji se najčešće previđaju u ozbiljnim sintezama. Tekst situiran u »kapsulama« najčešće prelazi okvir glavne teme i eksplicira specifične povijesne fenomene. Upravo tim temama Davies pronalazi sponu između tradicionalne i suvremene historiografije i podsjeća nas na školu »nove povijesti« francuskih Anala.

Daviesova europska povijest razlikuje se od drugih sličnih pokušaja upravo po metodičkom pristupu otvorenom za recepciju novih sadržaja. *Europe, A History*

asimilira klasičnu i najmoderniju historiografsku tematiku. Davies se pokazuje kao rasni povjesničar upravo po kriteriju za odabir povijesnog materijala. On se, naime, udaljava od pisanja povijesti prema matrici klasične europocentrične povijesti. Europski partikularizam nije ga obeshrabrio, naprotiv, inspirirao ga je da svom djelu pridoda posve novu dimenziju. Davies je povjesničar koji kritički recipira pojmove »europocentrizma« i »zapadne civilizacije«. U njegovoj optici veliki i mali narodi podjednako se javljaju kao glavni likovi. Konstanta Daviesovih preokupacija jest pluralistička Europa, stoga on europsku povijest analizira pod znakom svih njenih divergencija. Daviesov specifikum jest odklon od tradicionalnog pojma »europocentrizma«, stoga se on ne želi približiti svom predmetu istraživanja poput niza europskih historiografa, kao Narcis koji u jezeru traži odraz. Davies je doista zbjegao da svom viđenju europske povijesti dađe europocentričan karakter. On inzistira na poštenoj komparaciji Europe sa susjedima, makar će ta slika ponekad biti na njenu štetu. Davies smatra neprimjerenom i upotrebu matrice »zapadna civilizacija«, koja je više od dvjesto godina dominirala istraživačkim iskustvom europskih povjesničara. Način na koji su oni rješavali niz pitanja polazio je od perspektive da je Zapad civiliziran, a sve civilizirano da je zapadno. Davies pokušava zadržati ekvidistancu prema svim europskim nacionalnim kolektivitetima i najodlučnije odbacuje shemu prema kojoj se europski narodi dijele na narode gospodare i narode podložnike.

Dalje, zanimanje pobuđuju i Daviesov stav prema kulturnoj povijesti Europe i njegova zapažanja o manjkavosti dosadašnjih analiza. Naime, on smatra da su te analize često vrlo pristrane i da suzuju prostor percepcije kulturnih baština mnogih europskih naroda. S tim u vezi Davies postavlja niz provokativnih pitanja, primjerice pripadaju li sveučilište u Pragu (1348.) i sveučilište u Krakovu (1364.) »Istoku« ili »Zapadu«. Naposljetku, kakav komentar treba dati činjenica da veliki europski umovi poput Kopernika nisu obrazovani u Oxfordu? Ukratko, prema Daviesovom shvaćanju neprimjereno je poistovjećivanje europske povijesti sa »zapadnom civilizacijom«, jer je ta matrica znanstveno neupotrebljiva iz nacionalne perspektive niza europskih država, primjerice Irske, Škotske, Portugala, Poljske, Mađarske, Slovačke, Češke, Ukrajine, Bjelorusije itd. Danas nam je jasnije da ta matrica u svim svojim pojavnim oblicima (rimsko carstvo, kršćanska civilizacija, katolički svijet, francuska varijanta zapadne civilizacije, imperijalna varijanta zapadne civilizacije, marksistička varijanta, prva njemačka varijanta, druga njemačka varijanta, američka varijanta, euro-varijanta) zapravo predstavlja intelektualni amalgam konstruiran sa svrhom legitimacije određenih političkih ciljeva.

Sljedeća Daviesova preokupacija jest kritička valorizacija različitih modela povijesnih istraživanja, kako onih pod znakom marksizma-lenjinizma, tako i onih pod znakom fašizma, nacizma i znakom pobjedničkog iskustva zapadnih saveznika nakon drugog svjetskog rata. Zadržimo se na opisu tzv. saveznička shema povijesti, koja je nedvojbeno snažno utjecala na suvremenu historiografiju. Budući da se o tom metodološkom problemu unutar stručnih krugova malo raspravlja, Daviesova su zapažanja veoma poticajna. On, naime, smatra da su istraživačka iskustva povjesničara drugog svjetskog rata opterećna apriornim vrednovanjima. Tzv. saveznička shema povijesti legitimirana je kao superiorna matrica kojoj se pretpostavlja stvarno povijesno iskustvo čitavih naroda. Izvjesno je da na vrhu te sheme stoji vjera u anglosaksonsku demokraciju, vladavinu prava i slobodno tržište kao najviše dostignute društvene forme. U toj optici drugi svjetski rat se definira kao rat protiv fašizma, njegov završetak kao trijumf dobra nad zlim. Istodobno, Nijemci su demoniziraju kao dva puta potučeni neprijatelji, a narodi čije su vlade sklopile savez s osovinom stigmatizirani su kao kolaboracionisti. Prema Daviesu, »saveznička shema« dovela je do različite valorizacije europskih naroda prema njihovoj zaslugi u borbi protiv fašizma. Davies veoma sugestivno to pokazuje na primjeru Čeha i Srba, koji se percipiraju kao »hrabre« »prijateljske« i »demokratske« nacije, i primjeru Hrvata, Slovaka i baltičkih nacija, koji zbog suradnje sa silama osovine ne zaslužuju takve komplimente. Uz to, »saveznička shema« prožeta je

jednom vrstom indulgencije prema Sovjetskom Savezu, kojemu se oprašta gruba poratna ekspanzija nad europskim državama u ime antifašističkog doprinosa. Naposljetku, »saveznička shema« rezultirala je prešutnom legitimizacijom političke moći dva suprostavljena bloka u sferi europski istok i europski zapad.

Daviesovo shvaćanje europske povijesti oslobođeno je teoretskih nanosa i prije svega pretpostavlja nemogućnost unificirane definicije »europske povijesti«. Takva bi definicija vjerojatno bila više smetnja nego pomoć istraživačima. Davies nas rastrežnjuje i u tom smislu kada tvrdi da je riječ o intelektualnoj definiciji koja mnogo više pitanja postavlja nego što na njih precizno odgovara, koja mnogo više opisuje nego što određuje. Stoga je duhovita njegova usporedba definiranja »europske povijesti« s definicijom deve, naime, praktičan pristup zahtijeva da je opišemo, a ne definiramo.

U tom širokom kutu gledanja na europska zbivanja i stvaraoce Davies interpretira povijesna zbivanja na prostoru europskog istoka, zapada, sjevera i juga. Ti fragmenti svjedoče da nipošto ne ignorira ni svijet srednje Europe ni Balkana, ali da je o njima obaviješten isključivo literaturom engleskog govornog područja. Naše zanimanje, prirodno, najviše pobuđuju Daviesova istraživačka iskustva povezana s hrvatskim fenomenima. Stoga ćemo se ovdje zadržati na sadržajima u kojima se govori o hrvatskim prostorima i Hrvatima kao europskim agensima. Tako u odjeljku naslovljenom »Illyricum« možemo pročitati osnovne podatke o rimskim provincijama Liburnija, Dalmacija i Iapydia (str. 186.). Budući da Davies nije stručnjak za nacionalne povijesti, mogu mu se oprostiti neki propusti, primjerice kada uz naziv Siscia u zagrade stavlja moderni Zagreb. Ili primjerice kada na karti Mletačke republike Kotor smješta između Zadra i Dubrovnika (1255.). Jedna od hrvatskih tema jest i obrada pojma »uskok« (561.) koji Davies povezuje s uskočkim ratom na Jadranu 1516.–1617. između Venecije i Habsburgovaca. Europsku funkciju Hrvata Davies opisuje i pojam kravate, koja također dobiva svoju samostalnu obradu u »kapsuli« »Cravate« (615.). Davies je obratio pažnju na hrvatske krajeve i kroz pojam »Illyria« (730.–731.). On opisuje nastanak ilirskih provincija pod upravom Napolconu 1809.–13. u koje ulaze i hrvatske zemlje (dio građanske Hrvatske, Vojna krajina, Dalmacija i Dubrovnik). Davies s ovim pojmom povezuje i nastanak ilirskog pokreta, koji se pojavio 1830. Njegove preporodne ideje dovodi u vezu s otporom habsburškoj dominaciji i zahtjevom za prevladavanjem južnoslavenskog partikularizma kroz zajednički jezik. Davies u ilirskom pokretu vidi korijene kasnije šiće jugoslavenske zajednice, pa povijesne paralele vuče na stvaranje i raspad Jugoslavije.

Konačni zaključak da će samo vrijeme pokazati hoće li osamostaljene republike Hrvatska i Slovenija, koje su nekad pripadale davnim i zaboravljenim ilirskim provincijama, potvrditi svoje povijesno trajanje ne pokazuje dovoljno nacionalnog senzibiliteta. No, mnogo delikatnije konotacije za Hrvatsku ima Daviesov navod o Jasenovcu, koji spominje u »kapsuli« pod nazivom »Noyades« (706.–707.), koja označava umorstvo gušenjem. Taj način masovnog usmrćenja potječe iz vremena francuske revolucije (1794.), a Davies ga označava početkom moderne tehnologije usmrćivanja. U tom kontekstu spominje se i Jasenovac, koji Davies označava kao »tvornicu smrti« koju je u Hrvatskoj uveo ustaški režim 1942.–1945. Davies koristi termin »ustaše-fašisti« pa mu eksperti povijesti Ustaškog pokreta s pravom mogu zamjeriti na vrlo pojednostavljenom poistovjećivanju hrvatskih nacionalista s fašistima. Ustaše, naime, nisu prihvatile Hitlerov novi europski poredak iz ideoloških razloga, nego zbog toga što je on revidirao versajske granice i omogućio Hrvatima stvaranje nacionalne države. Međutim, čak ni u tim pojednostavljenim zaključcima Davies nije želio sebe iznevjeriti u objektivnosti, stoga je upozorio čitatelje da se u poratnoj Jugoslaviji brojem jasenovačkih žrtava uvelike manipuliralo. Ukratko, on ipak tvrdi da je službena brojka od 700.000 žrtava dovedena u pitanje. Davies je do podataka o Hrvatskoj dolazio preko publikacija koje su mu bile dostupne u velikim svjetskim bibliotekama. Za podatke o Jasenovcu citirao je rad Lj. Bobana »Jasenovac and the Manipulation of History« (objavljen u *East European Politics and Societies*, 4, 1990). U tabličnom prikazu ratnih gubitaka 1941.–1945. u bivšoj Jugoslaviji Davies navodi da je bilo ubijeno 1.200.000 civila i 305.000

vojnika, dakle ukupno 1.505.000. Imamo li na umu najnovija demografska istraživanja V. Žerjavića, prema kojima broj ukupnih ratnih gubitaka iznosi 1.027.000 poginulih, Daviesov je podatak uvećan, s tim da ne navodi izvor iz kojeg ga preuzima. Međutim, Daviesov podatak o broju židovskih žrtava na području bivše Jugoslavije općenito se poklapa s Žerjavićevim rezultatima i iznosi između 55.000 i 60.000 ubijenih (1328.).

Prostor pozitivne recepcije Daviesovih zapažanja otvara se i u temi odgovornosti za ratne zločine koje su počinili zapadni saveznici. Iako Davies ne licitira krivicama zaraćenih strana, on otkriva istovjetnu moralnu strukturu počinjenih zločina. To potkrepljuje opisom engleskog izručenja sovjetskih ratnih zarobljenika u operaciji »Keelhaul« 1946.–47. (1046.–7.) i dobro nam poznatim sudskim slučajem povezanim s knjigom N. Tolstoja »Ministar i pokolj«, u kojoj se terete engleski časnici za izručenje ratnih zarobljenika jugoslavenskom režimu 1945. U Daviesovoj interpretaciji i u slučajevima kada je teško dokazati osobnu odgovornost, neporeciva je moralna odgovornost počinioaca. Stoga je primjercna njegova opaska: Ako se A. Eichmann nije mogao pred sudom pozivati na »izvršenje zapovijedi«, zašto bi se na to mogle pozivati snage zapadnih saveznika.

Kao što je već rečeno, u Daviesovoj se knjizi sretno isprepleću historiografska tradicija i inovacija. Eksperti nacionalnih povijesti u njoj će vjerojatno naći propusta, ali kao predložak za razmišljanje o čitavom europskom povijesnom iskustvu Daviesova će knjiga još dugo biti aktualna.

Nada Kisić Kolanović

KRONOLOGIJA: Hrvatska, Europa, svijet: politička i vojna povijest, religija, književnost, likovne umjetnosti, znanost i tehnički razvoj, glazba, film, sport, urednik Ivo Goldstein, Zagreb: Novi Liber, 1996., 368 str.

Jedna od prvih kronologija pisanih na hrvatskom jeziku, Vitezovićeve *Kronika* u svom vremenu je doživjela uspjeh i nekoliko izdanja. Za dijelove koje nije preuzeo od predloška svećenika Antuna Vramca iz 1578. godine kriterije važnosti utvrdio je sam Vitezović. Budućeg sabornika i člana habsburško-turske bilateralne komisije za razgraničenje zanimale su politika, ratni sukobi i granica prema Turcima, papinska i dinastička politika, ali i odnos prema drugim vjerskim zajednicama (1670. *Sidovi zegnani jeszu iz Czeszaroveh Ladany*). Zabilježio je česte vremenske i prirodne nepogode (1672. *Vnogo guszenicz, kebrov, y vszakoga szmrada po Horvatszke Zemlye bilo je, ili 1684. Ovu zimu biliszu veliki sznegi*), ali i događaje od globalnog značaja (1688. *Franczuzi biliszu nazopet Algir*). Vitezović je očigledno bio sklon akcijama svojih zemljaka Senjana (1610. *Szenyani ovo letto nekuliko puti Turke razbiliszu*), a jednako tako se nije ustručavao ocijeniti doprinose pojedinih vadara, te tako hvali švedsku kraljicu Kristinu, koja je do smrti 1654. *razumno ravnala*.

Povijesno znanje veliko je i zloglasno fluidno. Na pitanja koja jedna generacija smatra riješenima, sljedeća već traži nove odgovore. O tome svjedoče zanimanje za povijest, povijesne knjige, istraživanja i analize. Knjiga *Kronologija: Hrvatska, Europa, svijet* priručnik je koji bi sljedećim generacijama hrvatskih istraživača i studenata morao pomoći u tom nastojanju. Ovaj veliki obiteljski projekt uredio je Ivo Goldstein, profesor povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Knjiga je golema, na 368 velikih stranica